

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ПОНЯТТЯ СВІДОМОСТІ

Шандра Б. Б.

*викладач кафедри філософії
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна*

Постановка проблеми. Поняття свідомості є одним з головних понять філософії та психології. У філософії під ним розуміється усвідомлене буття, відношення «Я» до «не Я», властивість високоорганізованої матерії, яка полягає у психічному відображенні дійсності, зрештою, суб'єктивний образ об'єктивної дійсності. У психології під цим поняттям розуміють психічну діяльність, яка забезпечує такі фактори як: узагальнене та ціленаправлене відображення зовнішнього світу; узгодження нової інформації із уже існуючим досвідом, виділенням індивідумом себе із навколишнього середовища та протиставлення себе як суб'єкта об'єкту, цілеспрямованою діяльністю, контролем та управлінням поведінкою. Оскільки об'єктом свідомості є не тільки зовнішній світ, але і сам суб'єкт, тому одним із важливих моментів свідомості є самосвідомість [9, с. 43].

Традиційній ідеалістичній концепції свідомості, яка займала в психології головне становище протягом століть і полягала в тому, що психічне визначається виключно своєю приналежністю до суб'єкта, та увесь об'єктивний матеріальний світ даний нам опосередковано через феномени свідомості, Рубінштейн С. Л. протиставив свою концепцію, що більш наближена до реальної картини існування свідомості. Згідно його вченням, свідомість – це специфічна форма відображення об'єктивної дійсності, яка існує поза нею та незалежно від неї.

І тут одночасно йде і відображення об'єкта, і переживання суб'єкта, або, іншими словами, існує єдність переживання та знання. Свідомість не можна звести просто до абстрактної суб'єктивності, яка протистоїть всьому об'єктивному, свідомість – це «усвідомлене буття, єдність суб'єктивного та об'єктивного» [8, с. 20].

На базі загальних філософських принципів В.В. Бедь виокремлює методологічні принципи, які допомагають дослідити феномен свідомості [3, с. 26]. Отже, принцип детермінізму полягає в тому, що на формування свідомості окремої людини впливає буття, інакше кажучи зовнішнє середовище, і зокрема, соціальне оточення формує потреби ціннісні орієнтації, соціальні установки.

Іншим важливим принципом є принцип єдності свідомості та діяльності. Він полягає у тому, що свідомість кожного індивіда «тут і тепер» – результат розвитку особистості протягом цілого її життя. Іншими словами, свідомість та діяльність тісно переплетені між собою. Рубінштейн С.Л описуючи цей принцип, зауважує, що основний позитивний зміст положення про єдність свідомості і діяльності полягає в утвердженні їх взаємозв'язку і взаємообумовленості, де діяльність людини обумовлює формування її свідомості, її психічних зв'язків, процесів і властивостей, які, здійснюючи регуляцію людської діяльності, є умовою їх адекватного виконання» [7, с. 251].

Наступним принципом є принцип особистісного підходу, який полягає у тому, що жодне з психічних явищ свідомості, які проявляються у діяльності, а відповідно, і сама ця діяльність – дії і вчинки, не можуть бути правильно зрозумілі без урахування особистісної їх обумовленості. Як зазначає В.В. Бедь, особистісний підхід не просто пов'язаний з іншими методологічними принципами психологічної науки, а й ввібрав у себе всі основні принципи психології: він орієнтує дослідника на цілісне вивчення особистості у поєднанні з головними факторами її розвитку – соціального середовища, діяльності особистості, її внутрішньої активності [3, с. 28].

Свідомість є лише частиною людської психіки. З погляду обізнаності процесів, які відбуваються в психіці, В.В. Бедь окрім свідомості виділяє наступні рівні:

Несвідомість – це сукупність психічних процесів, актів і станів, які не усвідомлюються людиною. Прикладом несвідомості є агресивний потяг. До несвідомості відносять все те, усвідомлення чого потребує значних зусиль чи взагалі неможливе.

Підсвідомість – сукупність актуально неусвідомлених психічних процесів і станів людини. Різниця з несвідомим полягає в тому, що до підсвідомого відносять ті психічні явища і процеси, про наявність яких людина або не підозрює в цей момент, або не знає про них протягом тривалого часу, або взагалі ніколи не знала. Надсвідомість – це психічні явища, які здатна викликати в себе людина в результаті цілеспрямованого і довготривалого саморозвитку своєї психіки [3, с. 56].

Цікавим є дослідженням В.А. Бачинина про підсвідомі джерела нормативної свідомості – так званий принцип бінарних опозицій. Принцип бінарних опозицій не можна розглядати однозначно негативно – як такий, що викривляє реальність. Позитивом цього принципу є те, що він дозволяє людині схопити головне в цій реальності, яка зацікавлює її. Також у цього принципу існує ще одна особливість, яка є важливою з огляду на те, що вона торкається діяльності моральної та природньо-правової свідомості. Описуючи цей принцип, В.А. Бачинин [2, с. 79] зауважує, що він примушує тяжіти до абсолютизації важливості кожного із полюсів фіксованих опозицій. Бінарний спосіб мислення схиляється до утвердження жорстких альтернатив, які є безвідносні у своєму абсолютизмі до ціннісних орієнтацій індивідуумів. Проте в цій схильності завжди був певний цивілізуючий потенціал, який примушував людей визначати для себе безумовні цінності та важливі заборони і, що важливо, абсолютні імперативи, які народжувалися на берегах бінарних опозицій, не потребували, щоб їх доказували за допомогою логіки і зовсім не боялися логічних заперечень.

Вчення про свідомість довгий час було тісно переплетене з метафізичним знанням. Багато цінних ідей, Арістотеля, Ляйбніца, Декарта, Канта, були фундаментальною основою вчення про свідомість. Цей період тривав до середини XIX ст. А далі, внаслідок бурхливого розвитку природознавства, антропології, емпіричних методів дослідження, вчення про свідомість відділилось від метафізики. Проте, вже з XX ст. у дослідженнях З. Фрейда та К. Юнга знову відбулося зближення цих двох вчень. Психоаналіз привідкрив нові сторони в механізмі апіорного фундаменту людського сприйняття. І хоч його увага була зосереджена на несвідомому, проте він постійно

наголошував на тісному зв'язку між підсвідомістю, свідомістю та надсвідомістю, де ці три прошарки тісно між собою зв'язані і утворюють єдине нерозривне ціле. І як влучно зазначає В. А. Бачинин, безсвідоме постає в якості фундаменту, на основі якого будуються ментальні цінності та нормативні структури – прафеномени та архетипи [2, с. 81].

Висновки. Одже, свідомість внаслідок свого еволюційного розвитку не є однорідною: вона тісно переплітається з підсвідомістю та надсвідомістю, утворюючи єдине ціле. Попри те, внаслідок принципу бінарних опозицій, який дозволяє схопити головне в оточуючій реальності, свідомість визначає безумовні цінності та важливі заборони, які, з одного боку, закорінені в онтологічній основі світу, а з іншого – існують у людській правосвідомості.

Література:

1. Бартол К. Психология криминального поведения / Курт Бартол. – М.: Олма-Пресс, 2004. – 352 с.
2. Бачинин В. А. Морально-правовая философия / В. А. Бачинин. – Х.: Фолио, 2000. – 206 с.
3. Бедь. В. В. Юридична психологія / В.В. Бедь. – К.: МАУП, 2004. – 433 с.
4. Кунцман П. Філософія / П. Кунцман, В.-П. Буркард, Ф. Відман. – К.: Знання-Прес, 2002. – 270 с.
5. Нерсесянц В. С. Философия права: учебник / В. С. Нерсесянц. – М.: Норма-Инфра, 1998. – 652 с.
6. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: АН СССР, 1959. – 356 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2011. – 713 с.
8. Философская энциклопедия: в 5 т. – Т. V. – М.: Советская Энциклопедия, 1970. – 742 с.